

abszurd, a paródia és a nyelvi krízis irodalma, vagy egyéb, mostanában aktuális törekvések, irányzatok előlegezőjét is fölfedezzük benne.” (74.) Amde ez az „új arc” is eltakarhat valamit. Aminthogy a *Toldi szerelme* elemzése során is az álruha, a személyiség megkettőződése stb. motívumkör felidézése hitelesen adja vissza Arany rettegését, elbizonytalanodását, jelenétől való elidegenülését. Viszont továbbra is tény marad, hogy a barátcsuhában végrehajtott hőstett a francia lovagi epika egyik leggyakoribb kliséje, hogy a bűnbeeső, majd bocsánatot nyerő hős, a különböző álöltözetek, rejtőzések stb. a francia *chanson de geste* műfaji velejárói. Az más kérdés, hogy ha Arany mindezt átvette (és átvette) Ilosvaitól, a *Toldi mondából*, s az euró-

pai epika-hagyományból, akkor ezzel már saját életérzésének kifejezésére is alkalmasnak találta – a Csűrös által felismert – motívum-lánc segítségével.

A címben jelzett szerzői szándék: a szellem és a halhatatlan művek örök elevenségének bizonyítása Csűrös Miklós tanulmányaiban kézzelfogható eredményekhez vezet. A XIX. század második felének irodalma, melynek rangját nem nagyon, de érdekességét, elevenségét sűrűn vonták kétségbe az elmúlt évtizedekben, sokat köszönhet e „jegyzetek”-nek. (Ahogy írásait szerzőnk, túlzott szerénységgel, kötete alcímében nevezi.) Nemcsak cáfolhatatlan igazságtartalmú megállapításainak, hanem annak is, ahogy kedvet csinál e korszak sokat elemzett műveinek újrafelfedezéséhez.

Imre László

FELTÁRATLAN ÉRTÉKEK A MAGYAR IRODALOMBAN

Szerkesztette Szabó B. István, társszerkesztő Császtvay Tünde. Budapest, ELTE Magyar Irodalomtörténeti Intézet – MTA Irodalomtudományi Intézet, 1994. 425 l.

Az ELTE nemrég megalakult Magyar Irodalomtörténeti Intézete könyvsorozatának második darabjaként jelent meg az 1993-ban rendezett „Feltáratlan értékek a magyar irodalomban” c. konferencia anyaga. A konferencia szintén egy sorozat második tagjának tekinthető, előzményeként az 1992-ben, Kolozsváron rendezett „Érték és értékrend a magyar irodalomban” címet viselő eszmecsere említhető, amelynek tanulságait e kötetben Cs. Gyimesi Éva foglalta össze. A budapesti tanácskozás olyan tematikát jelölt ki, amely tulajdonképpen mindig aktuális, hiszen az irodalomtudomány munkája – bizonyos értelemben – mindig értékek „feltárását” jelenti. Nyilvánvaló, hogy ebben a témakörben nagy számmal várhatók beszámolóik filológiai munkálatokról, ám az értékelés és egyáltalán a hagyományhoz való hozzáférés szintén jelzett problematikája

másjellelű kérdéseket is felvet(hetne). Fontos rendezvény volt az ELTE és az MTA intézetei által szervezett konferencia azért is, mert – ahogy a kötet bevezetője hangsúlyozza – a hungarológiai a legkülönbözőbb intézményekben művelők széles köre reprezentálta itt önmagát, azaz – elvileg – képet lehetne kapni a magyar irodalomtudomány jelenlegi helyzetéről is. Ez viszont így csalóka volna: szerencsére a magyar irodalomtudomány ennél sokszínűbb, metodológiai és egyéb eszméit tekintve összetettebb. A „területi” és „intézményi” sokszínűség ugyan valóban megvalósul, de teljességgel hiányoznak a hazai irodalomtudomány azon képviselői, akik olyan modern irodalomelméleti irányzatokat követnek (hermeneutika, történeti poétika, konstruktivizmus, dekonstrukció stb.), amelyeknek éppenséggel volna mondanivalójuk a „feltáratlan értékek”-

kérdéskör által felvetett irodalomértelmezési problémákat illetően (emlékezés, felejtés, klasszikusok, dialogikus hagyományértés, kanonizáció, archeológia, dekonstrukció stb.). Ez a „hiány” (persze nem mint személyek–szerzők hiánya) rajta is hagyja a „nyomait” a kötetbe foglalt anyagon. Mert bár a „feltárás” művelete általában megtörténik, az olvasónak gyakran támadhatna az az érzése, hogy az „érték” (pontosabban az „értékelés” s egyáltalán: az értelmezés) mintha kimaradt volna az elvégzett „feladatokból”, azaz sok esetben nem derül ki, hogy miért volt „értelme” a „feltáró” műveletnek. Mert bár jogosak George F. Cushing a kötet nagyobb fejezetei előtt kiemelt írásainak figyelmeztetéseire arra vonatkozóan, hogy nemcsak a normatív irodalomtörténet-írás káros hagyományai, hanem a rendelkezésre álló szövegek hiányaival (illetve olykor „eltorzításával”) is szembe kell nézni, legalább ilyen jogos Kenyeres Zoltán bevezetőjének egyik állítása: „Az érték mindig friss. Egy versnek, regénynek, színműnek, novellának igazi értéke [...] az, amit újonnan friss szemmel vesznek észre benne.” Az tehát, hogy az érték csak normatív tulajdonítás lehet, ha nem kapcsolódik össze értelmezéssel (a fentebbi, elég rosszul sikerült „műetimológiák” ezt kívánták érzékeltetni), azaz „valamiként értéssel” (Gadamer). E kötet tanulmányainak nagy része ilyenfajta viszonyba „kerül” a hagyománnyal, ami az értékelés szempontjából nem igazán produktív. Ez azt is jelenti, hogy ez az attitűd (melynek központi eleme az, hogy mindent, ami csak irodalomként olvasható, ki kell adni, olvasni, érteni, értékelni, sőt „tisztelni” kell) nem differenciál a hagyományban. Nem értelmezi az „előszedett” szövegeket, amelyek ezért gyakorlatilag ugyanúgy „olvasatlanok” maradnak, mint akkor, amikor még mint „jelhordozók” sem voltak hozzáférhetőek. El-

lenvethető lehetne itt persze az, hogy ezek a „feltárások” legalább lehetővé teszik azt, hogy e szövegeket olvassák-értelmezzék, ez a (nem kis!) érdeme mindenképpen elismerendő az ilyenfajta munkáknak. Más kérdés viszont az, hogy könnyen elképzelhető, hogy a kötetet olvasók egy része bizony tanácstalan lenne, ha arról kellene határozni, melyek azok az itt „feltárt” irodalmi jelenségek, szövegek stb., amelyeknek „feltárása” érdeklődését is felkeltette e művek, jelenségek stb. iránt...

Természetesen fontos a hagyomány „megőrzésére” tett minden kísérlet egy olyan korban, amely leginkább a kánonok gyors szűkülésével jár. A hagyomány megőrzését és az irodalmi-kulturális emlékezetet s tanulmánykötet interpretációs eszményei(nek nagy része) úgy fogják fel, mint őrző-tároló, az „eredeti formában” újra és újra előhívható emlékezetet – mint egy nagy, régi és nem mindig érdekes múzeumot. Ez azonban nem emlékezés, és ezt a cáfolatot nemcsak kultúrszemiotikai-irodalomhermeneutikai, hanem antropológiai és neurobiológiai kutatások is alátámasztják: az emlékezés szükségszerűen konstruktív folyamat, amelyben az „emlékezett” nem különül el az „emlékezőtől”, és nem „hívható elő” „eredeti alakjában”, mert ez a folyamat nem „raktározást” jelent, hiszen az emlékezetnek nincs „helye” (neurobiológiailag, az agyban sincs!). Viszont elég egy-két pillantást vetni e kötet szövegeire, hogy kiderüljön: a feltárás itt – metaforikusan szólva – olyan folyamat, amely során szegény irodalomtörténetész kimegy a „terepre”, fog egy ásót és leás, hátha talál „valamit”. Amit talált, az már ott – lenn, a földben – is értékes volt, s ugyanúgy az, amikor a felszínre kerül. Az ásó ember félreteszi, s újratekdi a műveletet – mintegy gyűjtőget. Feltűnik, hogy ebben a metaforikus leírásban nem szerepelnek

előzetes feltételezések (az ásás motivációi), nem véletlenül: kicsit úgy tűnik, hogy e – csak filológiailag véghezvitt – feltárási munkában nem a kérdésfeltevések dominálnak (sok tanulmány esetében ki sem derül, hogy miért hívja fel a figyelmet a szerző a felfedezett „értékre”). A folyamathoz így viszont akár egy másik képzetkör is hozzárendelhető metaforikusan: a horgászaté (hiszen a horgász nem „látja”, hogy hol és milyen értékek vannak a vízben, azt „raktározza” el, ami a „horgára akad”). Mindenesetre a regisztráló emlékezet szókészlete végigvonul a kötet szövegein: „feltáratlan értékek”, „értékmentések”, „ritkaságok”, „feltáratlan rétegei”, „eltűntek”, „tárnák”, „ismeretlen”, „felfedezetlen”, „téves adat”, „kiemelni való gyémánt”, „aranyrög verseinek homoktengeréből”, „adatok szerint”, „lappangó szövegek”, „több olyan [...] életművet tár fel, amelyeknek egy [...] lexikonban is helyük lesz”, „elveszettek hittünk”, „felismerés”, „kezdetek”, „régiség”, „mentve a menthetőt”, „írásban rögzített”, „hitelesebbnek ítélnélhető változat”, „autentikus szöveg”, „felbukkanó új adatok”, „tévedés”, „vonhatja magára [...] legalábbis a szakember érdeklődését”, „felfedezni”, „kellően fel nem tárt értékek”, „felemás mértékben megismert”, „méltatlanul kallódó értékek”, „(irodalomtörténeti) igazságszolgáltatás”, „tárolás”, „raktározás”, „konzervátor”, „összegyűjtés”, „ránk hagytak”, „pályájának kevésbé ismert, homályos elemei”, „fehér folt”, „vesztésgyűjtés”, „fennmaradt”, „tények”. S mindehhez az értékelés kapcsolódó szókészlete: „az élet teljességének bemutatása”, „jobb”, „szébb”, „nagy érték”, „irodalmunk bájos oldalhajtsága”, „fejlődés”, „könnyedebb, lebegőbb”, „szinte vitathatatlan értékrend”, „szenvédélyes líraiság”, „jó tollú”, „tollforgató ember”, „enyhítenék”, „mellékágakba téved a lassú folyású cselekmény”, „vádolhat-

nánk”, „hitelesség”, „kontroll nélküli másolat”, „[...] tollára méltó leírás”, „irodalmi értékek”, „szépen [...] beszél”, „remekül alkalmazza”, „nem irodalmi igényű”, „legjobb” stb. Azaz: a leíró-hagyománymentő-regisztráló feltáráshoz az értékelésben „szigorúan” normatív szókinccs kapcsolódik. Ez jelzi azt a defektet, ami az értelmezés nélküli értékelésnek „tudható be”. Hangsúlyozni kell ugyan annak fontosságát, hogy e tanulmányok nagy része valóban elfeledett szerzőket, nem olvasható szövegeket akar bevonni az irodalmi diskurzusba, de a legtöbb esetben ez csak szándék marad. A kánonbővítés ebben az esetben – az ilyen attitűdben – azzal jár, hogy homogenizálja a hagyományt (s így értelmezetlenül hagyja, azaz a „feltáráshoz” is elválasztja a mai olvasótól), és elfelejti egyrészt azt, hogy a kánonok értelmezéseket is jelentenek (s a kanonizáció is csak értelmezést is kanonizálva következhet be), másrészt magát a felejtést (a kulturális felejtés ugyanis nem törvényszerűen örök és főként nem csak negatívan értékelhető jelenség, hanem szükségszerű, funkcionális és a kulturális önmeghatározást, önidentifikációt egyáltalán lehetővé tevő folyamat). Ez a hozzáállás egyáltalán nem egyedülálló, az irodalomban „magában” is akad rá példa: legutóbb pl. Katona Gergely mutatta ki a hagyományértés hasonló szerkezetű defektjeit Juhász Ferenc verseiben, az 1994-es JAK Tanulmányi Napokra írt előadásában.

A tanulmányok részletes ismertetése – már csak terjedelmi okokból is – lehetetlen, célszerűbbnek látszik a szerkesztési elv követése. Az első részbe a XX. századi tematikájú írások kerültek. E szövegek jelentős része megelégszik azzal, hogy beszámolót nyújt bizonyos filológiai kutatások eredményéről, illetve bemutat egy-egy elfeledett vagy „fel sem fedezett” művet. Ezen írások többsége (Szilágyi Ferenc beszámolója

kiadatlan erdélyi szövegekről, Pintér Márta Zsuzsanna kéziratban fennmaradt iskoladramákról, Szabó G. Zoltán a Kölcsey-szöveggondozás új eredményéről szóló írása, Hubert Ildikó egy – szintén kézirat – naplót mutat be, Nagy Miklós Beöthy Zsolt kevéssé ismert regényét, a *Kálódy Bélát*, Kozma Dezső pedig a múlt század végi kolozsvári sajtó publicisztikájára hívja fel a figyelmet) a figyelemfelhívás gesztusát képviseli; Hargittay Emil írása Szepsi Korotz György fejedelmi tükréről, illetve S. Sárdi Margit elemzése a XVIII. századi gyermekirodalomról viszont amellet is érvel (meggyőzően), hogy miért lehetnek fontosak azok a szövegek, amelyeket tárgyalnak (az egyik esetben műfaj történeti, a másikban olvasás-szociológiai szempontok alapján). Mezei Márta Kazinczy egy „értékmentési” akcióját rekonstruálja: ebből kiderül, hogy az eddigiekben elemzett hagyománykezelési mód egyik gyökerére éppen Kazinczy felfogásában kereshető. Wéber Antal írása Csató Pálról sok érdekes kérdést felvet (pl. a „magas” irodalom és a „lektúr” közti „átmenet” történeti problémáját, vagy a XIX. századi epika olyan kezdeményezéseinek a „sorsát”, amelyek a műfaj későbbi alakulásaiban már nem játszanak szerepet), melyek rávilágítanak arra, hogy a „feltárás” műveletében olyan tényezőket is figyelembe kell venni, amelyek gátolják a mai olvasó számára az „egyszerű” hozzáférést. Kiss Irén a Jókai-befogadást befolyásoló ideológiai természetű problémákra mutat rá. Ebből a részből két írást lehetne kiemelni abból a szempontból, hogy mindkettő olyan horizontból fordul tárgyahoz, amelyeket a mai irodalom, illetve irodalomértés kérdései is alakítottak: Fried István a nyelvhasználat önreflexióját vizsgálja – széles történeti nézőpontból – Kisfaludy Sándornál, Dávidházi Péter tanulmánya pedig Toldy irodalomtörténet-felfogásának

előfeltevéseit, a „kritikai irodalomtörténet” funkcióit elemzi.

A tanulmánykötet második része XX. századi tematikájú. Itt már jóval kisebb a tisztán rekonstruktív szándékú „feltáró” műveletek aránya (Gerold László Schöpflin kritikai munkásságát, Botka Ferenc Déry 1937-es útjegyzetét, Veres András pedig Konrád pályakezdését ismerteti), a tanulmányok zöme egy-egy író, mű vagy jelenség irodalomtörténeti értelmezésére, „elhelyezésére” is kísérletet tesz, több-kevesebb sikerrel (Bodnár György a századeleji korrajzregény műfaji kérdéseit, Bányai János Schöpflin irodalomfelfogását, Rónay László Prohászka Ottokár műveinek stilisztikai problémáit, Nagy Sz. Péter a két háború közötti polgárság irodalmi magatartásformáit illetően tesz fel nem érdektelen kérdéseket, Széles Klára Molnár Kata kéziratot regényét elemzi, Papp Tibor „elfelejtett” avantgárd költőket mutat be, Margócsy Klára Határ Győző drámái kapcsán e szerző viszonylagos „visszhangtalanságának” okait kutatja). Jolanta Jastrzebska tanulmánya a modernizmus-fogalom meghatározásának problémáit veti fel, bár inkább csak a két szélső korszakhatáron „változtat”. Koczás Sándor tanulmánya arra lehet példa, hogy a filológiai „gyűjtésből” nemcsak „ön-célú” következtetéseket lehet levonni: Ady egyes verseinek szövegkörnyezetét elemezve rámutat, hogy a kanonikus értelmezés poétikai szempontból túlságosan homogenizálja az életművet. Két tanulmány szomorú, nagyrészt irodalmon „kívüli” eseményekre, jelenségekre hívja fel a figyelmet: Nagy Pál írása a nyugati magyar költők hagyatékának „elkallódásáról” számol be, míg Illés László olyan írói életutakat mutat be, amelyeket a szovjet hatalmi politika erőteljesen befolyásolt, sőt le is „zár”.

A harmadik részben az erdélyi irodalmat tárgyaló írások kerültek: meg lehetne kérdőjelezni ezt a „leválasz-

tást” mint szerkesztési elvet, de a tanulmányok maguk megadják erre a magyarázatot. Sajnos még mindig döntően jellemző, hogy a kisebbségi lét problémái olyannyira uralják az irodalomértelmezést, hogy alig történik pl. kísérlet erdélyi és magyarországi művek, szerzők összevetésére, sok esetben még a használt irodalomtörténeti fogalmak, elnevezések, koncepciók is azt jelzik, mintha egy „másik” irodalomról lenne szó. Persze nyilvánvaló, hogy a regionális kultúraszervezet, az intézményes alárendeltség és egyáltalán az irodalom funkcióinak másjellegű meghatározottsága miatt az erdélyi irodalom nem „tagozódik” be a magyarországiába, tehát nem is biztos, hogy az lenne szerencsés, ha – amit Cs. Gyimesi hangsúlyoz – az „egyetemes magyar” elvárás normák felől ítéltetne meg (hiszen maga az irodalmi diskurzus sem „egyetemes”). Az viszont az erdélyi irodalom magyarországi recepciójának tesz „roszszat”, ha az értelmezések „kikapcsolják” az „anyaország” irodalmának esztétikai tapasztalatát. E rész legtöbb tanulmánya gyakran – talán akaratlanul – ezt teszi, az interpretációkban folytonosan az a kérdés uralkodik: hogyan viszonyulnak a tárgyalt szerzők az erdélyi kisebbségi léthez, regionalizmus-hoz stb. A poétikai vagy történeti kérdések rendre elmaradnak (meglepő, hogy mennyire nem működik pl. történeti nézőpont ezekben az írásokban, igaz, az erdélyi irodalom ebben a horizontban – úgy látszik – tulajdonképpen 1920-ban kezdődik...).

Talán ez a „deformált” perspektíva az oka annak (és ebben nincs különbség az erdélyi és a magyarországi szerzők között), hogy az értékes filológiai vagy más jellegű eredmények a magyarországi olvasó számára viszonylag érdektelenek lehetnek, pl. Pomogáts Béla Napkelet-tanulmányában, Kozocsa Sándor Géza és Karádi Zsolt Reményiket (és Áprilyt), Cseke Péter Jancsó

Bélat, Ambrus Katalin Asztalos Miklóst, Végh Balázs Makkait és Kereskényi Sándornak a '70-es évek liráját tárgyaló írásaiban. Kabán Annamária és Mózes Huba, illetve Császtvay Tünde a – beszámolóik alapján – valóban borzasztó állapotban lévő Dsida-filológia helyzetéről, problémáiról tudósít. Borcsa János Molter-tanulmánya és Bertha Zoltán Tamási *Magyari rózsafa* c. művével foglalkozó elemzése kevésbé „kisebbségi” nézőpontú; a két színvonalas Karácsony Benő-tanulmány (Cs. Gyimesi és Tót H. Zsolt írásai) azt is példázza, hogy az e nézőpont meghaladására tett kísérletek sem tudnak teljesen kikerülni a regionális diskurzusból, itt az ideológia(kritika)i szemszögű olvasásmód jut nagyobb szerephez. A zárószöveg, Józsa T. István esszéjellegű írása az irodalmi értékelés problémájával szembesül, ez az írás is jelzi, hogy az interpretációs műveleteknek az utóbbi években jelentősen megnőtt szabadsága, pluralizálódása bizony kelthetett némi zavart az erdélyi reflexióban („rám, a keresőre, most az van hatással, akit én akarok” stb.).

A legtöbb tanulmány tehát – a recenzens nézőpontjából legalábbis – igen csak elhibázott attitűdöt képvisel, ám mégis születtek eredmények, ezért is kár a szinte bántó elméleti érdektelenségért, amit e kritika talán túlságosan is „szívére vett”, bár végül is ez a megítélés is csak egy álláspont. Összegzőképpen még említhető a magyar irodalomtudományak az a nem újkeletű sajátossága, hogy a filológia (ami e konferencián mégiscsak fő szempont volt, az első körlevél – mint az egyik tanulmányból kiderül – kifejezetten ilyen jellegű munkára – hagyatékfeltárássra – szólított fel) továbbra is csak nagyon ritkán engedi be „saját” területeire a modernebb elméleti nézőpontokat, vagy éppen az – itt nagyon hiányzó – összehasonlító szempontot. Ugyanakkor az irodalomtörténeti szemléletmód

és értékítéletek elindult(ak) egyfajta pluralizálódás felé (ezt az első konferenciáról szólva Cs. Gyimesi is kiemeli), megjelent az alternatív kánonok iránti igény (női olvasatok, gyermekirodalom aspektusai), sok tanulmány elemzi tárgyának recepcióját is, az ideológia lassan „hátrább” lép. Más kérdés, hogy az újrakanonizálás mellett az „eddig” kánonok jelentős része is új interpretációt kívánna – ami talán azért is fontosabb lehet, mert a régi értelmezési sémák igencsak „benőtték” az elmúlt évtizedekben a befogadás horizontjait, és így

a jelenkori esztétikai tapasztalatot is oly mértékben befolyásolták, amin eddig ismeretlen művek nem tudnak változtatni. S mintha e kötet is ezt támasztaná alá: általában jóval „elevenebb” kérdéseket vetnek fel azok az írások, amelyek „kánonon belül” kísérleteznek valamifajta új érték „feltárásával”. A 44 írást és bosszantóan sok sajtóhibát tartalmazó kötet végül is már magán viseli a hazai diskurzus átalakulásának „legkezdetibb” jegyeit, s ezért sok minden „elnézhető”.

Kulcsár-Szabó Zoltán

NAGY ATILLA KRISTÓF

Szellemi bonctan (Komjáthy Jenő költészetének hatástörténeti elemzése). Budapest, Széphalom Könyvműhely, 1992. 262 l.

A századvégi líra és a misztikus költészet iránt érdeklődők egyaránt örömmel nyugtázhatták, hogy könyv született Komjáthy Jenő munkásságáról, Nagy Atilla Kristóf tollából. Egyrészt azért, mert a századvég magyar irodalmának egyik legérdekesebb alakjáról szól, akit már a Nyugat első nemzedékének indulásakor is – Babits Mihály emlékezete szerint – csak kevesek, a beavatottak ismertek, elsősorban különleges tematikája és hangvétele miatt. Ahogy Komlós Aladár költői szavai jellemzik, mintha nem is ezen a földgolyón született volna e líra, „mintha valahol a világűrben zendülne fel”. Irodalmunknak tán legerőteljesebben metafizikus – sőt, ezoterikus – költőjét tisztelhetjük Komjáthyban. Másrészt pedig azért örülhetünk a kötet megjelenésének, mert bizonyítja, hogy mégsem csupán a kutatóintézetek falai között él egy másuttalán rég elfelejtettnek látszó alkotó iránti érdeklődés. Nagy Atilla Kristóf szépíróként lett közismertté; fiatalon több sikeres könyvet publikált, melyek irodalmunk legmodernebb törekvései mentén helyezhetőek el. Friss szemmel fedezett fel

tehát egy népszerűnek nem mondható életművet, új közelítési lehetőséget találva a látszólag kissé avított kifejezésformák eddig kevésbé tárgyalt jelentésrétegeihez, az első pillantásra csupán retorikusnak mutatkozó alakzatok rejtett értelmének feltárásához. A kulcsot, a magyarázó elvet pedig néhány jól kiválasztott vallástörténeti és filozófiai gondolatkör számbavételével próbálta meg kidolgozni. Könyvének címe és alcíme így a tematika mellett a módszert is jellemzi: a tárgyalt bölcséleti-vallási hagyományok felől tekintti át Komjáthy költészetét, elemzi világképének sajátosságait, elsősorban a motívikus megfelelésekre és áthasonításokra támaszkodva.

Kétségtelen, hogy a korábbi tanulmányok részletei, vázlatos utalásai után sok új eredménnyel kecsegtető vállalkozásba fogott a szerző. S úgy véljük, hogy munkája számos fontos észrevétellel, figyelemkeltő ötlettel járul hozzá a kutatás hatástörténeti területéhez. Ezzel pedig azt is jelezzük, hogy a könyv legsikerültebb részeinek az alcímhez szorosan köthető fejezeteket tartjuk. Míg a korszakról, és a vé-